

Magdalene Bussmann

Nő és férfi a teológia- és egyháztörténetben

Személyes bevezetés

Tanulmányom célja a nő egyházbeli meg nem írott történelmének megvilágítása egy-egy ponton, ugyanis az egyháztörténelem is a széleskörűen hatóképes férfiak által meghatározott valami. Tanulmányomat feminista teológiai és egyházi indítékból írom, ember- és így nőbarátabb hívőközösséget keresve, amelyben a Ter 1,27 kijelentése elevenné válik: „És Isten képe teremtette az embert, Isten képe teremtette meg: férfinak és nőnek teremtette.”

1. Az ígéretes kezdetek

Nem akarom részletesen tárgyalni Jézus magatartását a nőkkel szemben, illetve a „nőkérdést” az első keresztény közösségekben. A bibliai adatok azt mutatják, hogy Jézus mindkét nemű emberekkel egyenjogú partnerként érintkezik; közösségéből senkit sem zár ki – ellenkezőleg: különös szeretettel fordul az előjog nélküliekhez, a kizsároltakkhoz és így a nőkhöz is: „Jézus volt az első férfi, aki az antik világ androcentrizmusát (férfiközpon-túságát) áttörte” – így ítélt Hanna Wolff pszichológusnő.

Hogy Jézus a zsidó szokással ellen-tében természetes egyszerűséggel, egyenrangú, egyenjogú partnerként ta-

lálkozott a nőkkel, ennek nyomán az első keresztények közösségeiben kimu-tatható – különösen a páli levelekből –, hogy a nők ugyanolyan módon része-sültek a közösségek vezetésében és fel-építésében, mint a férfiak. A későbbi újszövetségi iratokban látjuk csak a nők fokozatos kizárását a legtöbb egy-házi tisztségből és funkcióból, azzal a teológiai indokolással, hogy a nő ren-delje alá magát a férfinak a Teremtés könyve 2. fejezetében leírt történet sze-rint. Az egyházban fokozatosan alakult ki a mai napig hatékony hierarchia (va-gyis a férfiak szent uralma); az egyház-történelem további folyása már a nők emancipációs történelmének alakulása.

2. A bölcséleti dualizmusok hatása

a) Az egyházatyák kora (patrisztika)

A keresztény dogma a pogány kör-nyezet vallási és bölcséleti irányzatai-val folytatott vita közben alakult ki, és ennek során éppenséggel a nem-keresztényként támadott elemek is be-szűrődtek a keresztény tanításba. Első-sorban a neoplatonizmus és a gnózis tanait említeném. Ezeknek a rendsze-reknek némi egyszerűsítéssel ez a gon-dolatmenetük: Két teremtő őselv áll éles ellentétben egymással, a Jó és a Rossz. A Jóhoz tartozik a szellem, az értelem, a fény, tehát a nem-anyagi, a Rosszhoz pedig a szenvedélyek, a nemiség, az anyag. Ezt a világot, amely-ben az anyagi élet keletkezik és folyik, a rossz őselv határozza meg, éppúgy mint a nő, aki az emberi életet szüli. „Az asszony” mint a rossz közvetítője érvényesül; őt lényében a gonosz anyag-őselv határozza meg, vagyis a világot és annak bűneit testesíti meg.

Megtérni, megváltásban részesülni, megszabadulni a Rossz őselvétől, az anyagtól csak úgy lehetséges, ha elfor-dulunk a földi világtól, így persze a nőtől is. A nőnek pedig törekednie kell arra, hogy nő-létét, nemiségét egyre inkább szellemivé tegye. Noha a ke-resztény teológusok elutasították ezt a dualizmust, az ilyesféle gondolkodás mégis befolyásolta a teológiát: a néze-teket „kéz alatt” átvették és teológiai-lag „szublimálták” a bűnbeesés bibliai elbeszélésének segítségével.

A Ter 3,6 nyomán Éva bűnbeeséséből – ami a nő csábító művészetének foglalatja lett – ezt préselték ki: a nő csekélyebb értelmi képességei miatt az ördög szédítéseinek hatása alatt áll. Olyan teremtmény, akinek fő ösztönerejét a szenvedélyek alkotják – így mintegy „előrerendelt az érzéki csábító művészetre”.

A szüzesség fölértékelésével párhuzamosan halad a nő egyre intenzívebb leértékelése. A következő párhuzá-

mok keletkeznek, amelyek nem-csak az égi, hanem a földi valóságot is megosztják:

férfi – Krisztus – megváltás
nő – Éva – bűn
szűz – Mária – üdvösség

A nő elismerése csak a nemiség feláldozása révén lehetséges: Mária mint (a szexualitástól megfosztott) szűz állítja helyre a nő méltóságát. A továbbiakban ez a Mária-kép lett az asszonykép, amely megmutatta, hogyan éljenek a nők az egyházban Isten tetszésére – anélkül hogy önálló személyként befolyásolhat-nák ezt a férfiak által rögzített Má-ria-képet.

A hierarchia embereinek szembe-kerülése a „nő-jelenséggel” az ő-s egyházban egyháziilag elrendelt sze-xualitás-ellenességgel végződött, és ezt összekapcsolták – mind teológi-ai, mind társadalmi-politikai alátá-masztással – a férfifölénnyel az egy-házban és a világban egyaránt.

b) A skolasztika kora

A skolasztika virágkorában Aquinói Szent Tamásnál, Nagy Szent Albertnél és más egyháztanítóknál nemcsak a nő csekélyebb-értékűségének teológiai lebetonozá-sát látjuk: „bizonyítják” is lényéből folyó másodrangúságát. Az emberi valóságot Arisztotelész bölcséleti rendszerével próbálják magyaráz-ni, így a „természetes” nő ördöggé válik, aki elcsábítja a férfit. A nő nagybecsülése csak az egyre szé-lesedő Madonna-kultuszban követ-kezhetsé: Mária mint szűz lehető-vé teszi a megváltást, a nő tehát az üdvösség élő jelképe lehet – de újra csak a nemisége feláldozásával.

Mária mint a tisztaság, alázat, odaadó szeretet ösképe a férfinak is

– különösen a nőtlenségben élő férfiak – eszményvé lehet.

Összegezve azt mondhatjuk: a skolasztikában magától értetődő, hogy a férfi az a mérce, amihez a nőt mérik; az ember-lét azonos a férfi-léttel; a nő pedig – Arisztotelészt idézve – csak „rosszul sikerült férfi”.

3. Néhány utalás az újkor egyházi nőképre – A nők mint képezett laikusok egy férfi-egyházban

Az áttekintést tulajdonképpen befejezhetjük volna a patrisztikához és a skolasztikához fűzött megjegyzésekkel a nő (és a férfi) helyzetéről a teológiában és az egyházban, mivel a nők mint egyháztagok számára továbbra is fennáll a középkor. Sok férfi és nő úgy azonosul mindenkor státusával, hogy amikor valaki megkérdőjelez bizonyos egyházilag-jogilag bealazott pozíciókat és véleményeket, akkor ezt – legalábbis részben – kereszténytelennek és egyházellenesnek érzik.

Az I. Vatikáni zsinatnak az egyházzól szóló konstitúciójában pl. ezt olvassuk: „Jézus Krisztus egyháza mégsem egyenlő helyzetűek társasága, amelyben minden hívőnek ugyanaz a joga, hanem nem-egyenlők társasága, és nem csupán azért, mert a hívők közül egyesek klerikusok, mások meg laikusok, hanem főleg azért, mert az egyházban Istentől rendelt teljhatalom van, amely egyeseknek megadatik megszentelésre, tanításra, vezetésre, másokak pedig nem.”

4. Szabadságra vagytok hivatva! (Gal 5,13)

Lehet-e a mai egyházban érvényesíteni Pálnak ezt a kijelentését? Különösen a II. vatikáni zsinaton, amely az „aggiornamentó”-t egyházi programként proklamálta, remények ébredtek az egyházon belüli reformot illetően. Valami történt is a liturgia és a pasztorális teológiai tanítás területén. De az elvi dogmatikus pozíciókban, amelyek lehetővé tennék a nő egyenrangú helyzetét az egyházban, semmi sem mozdult. Különös fontosságú a tisztségek kérdése az egyházban, mert ezek által történik a hatalom gyakorlása, ami lehetővé teszi vagy gátolja a strukturális reformokat, amíg az egyházi tisztségviselők kizárólagosan férfiak. Nehéz azonban a „nőkérdést” partnerian megvitatni és igazi megoldásra törekedni.

Mindenesetre reménytelileg pozitív jelnek kell elkönyvelnünk, hogy az egyházban sok területen látszik a bázis mozgása, az „alulról” jövő nyugalanság és elkötelezettség.

c) Zárójelbe tett fejezet

A keresztény történelem egyik leg-sötétebb és legreménytelenebb fejezete a nőekkel kapcsolatban a késő középkor és a korai újkor nőüldözése (boszorkány-üldözés). Ezzel most nem foglalkozhatunk részletesen.

Ez a férfias veretű hatalmi-uralkodói vezetői egyházkép nem nyújt életteret a nő önálló, egyenjogú helyzetének és feladatának. A nőnek a hallgató, szolgáló, engedelmeskedő szerepét osztják ki. A férfinak megvan az elvi esélye a föl-emelkedésre, hogy klerikus legyen, azaz ennek a „societas perfecta”-nak (tökéletes társaságnak) a hierarchiájához tartozhasson, a nőt azonban laikus-létre korlátozzák. De a férfiak is szenvednek a nekik osztott „erős”, „hatalmas”, „vezető” szerepétől, attól, hogy számukra a szolgáló, befogadó, „nőinek” számító értékek tabuvá lettek, és így emberi lehetőségeikben „megfelezttek”. Ez a tipikusan „férfi” és „női” szereposztás sok nő és férfi számára megnehezíti egyházunkban, hogy szent, integrált személyiséggé tudjanak élni.

Mindezek ellenére a nők számszerűleg még mindig az egyház legerősebb potenciálját alkotják.

A nőkben növekedő mértékben tudatosodik, hogy nem a Teremtőtől akart sorsuk, hogy másodrangú keresztényekként éljenek. Ki akarják fejteni, hogy éppúgy, mint a férfiak, Isten képére és hasonlatosságára vannak teremtve, hogy általuk és bennük Isten ösképeének ún. nőies vonásai tűnnek elő. A nők ma erősebben próbálják önálló személyként megszerezni vallásos tapasztalataikat, mégpedig nem a férfiaktól nekik átadott képekben és szimbólumokban, egy nem a férfiak által előrefogalmazott nyelven értelmezve és kifejezve. A „feminista teológiának” ez a célja. A nők ki akarják nyilvánítani, hogy az egyoldalúan férfi-teretű teológia és egyház az emberi lehetőségeknek csak a felét teheti hatékonyá. Az „ember-lét” nemcsak „férfi-létet” jelent, hanem férfi-létet és női-létet partneri kapcsolatban. Minden emberben együtt vannak a férfi és női minőségek, és hogy teljes emberi, integrált személlyé tudjunk élni, szükségünk van az ún. „ellenkező nemű” tulajdonságok

bekebelezésére és kibontakoztatására. A nőnek nem szabad a „női” tulajdonságokra szűkülnie, nem lehet másodrangú, csak passzív, szolgáló, befogadó gyanánt mellőzött.

„Férfiasan” megjellegzett egyházunk, férfiak által kialakított vallásos nyelvünk és annak szimbólumai a „női” minőségek és az önálló női látásmód által – egyenlő értékűként beépítve a teológiába és az egyházba – inkább lennének teljes-emberiek és hitelreméltóak. A teológia, a hit szavai az egyházi struktúrák így elveszthetnék egyoldalúságukat, kevésbé lennének férfiasak, ezért személyesebbek és emberibbek lennének. A feminista teológia célja a nők és férfiak felszabadítása, megváltott léte. A teológiában és az egyházban mindenki számára, férfiak és nők számára egyaránt átélhetővé kell lennie, hogy Jézus Krisztusban Isten mindenkit különbségtéves nélkül fiainak és lányainak szabadságára hívott.

A férfiakat is érinti és életlehetőségeikben beszűkíti, hogy kizárólag a tipikusan férfias értékekhez és normákhoz (racionalitás, hatalom, keménység, erő) kell igazodniuk. Más létmódok – befogadónak, érzelmesnek, gyöngédnek, szolgálónak lenni – csak a nők részére fenntartott tulajdonságok, és így a férfiak és nők mindig meghatározott szerepekre és magatartásmódokra vannak korlátozva: lány = női, erős = férfi.

Hogy minden ember csak akkor válik megváltott, teljes személyiséggé, amikor a „kemény” és a „lány” minőségeket magába fogadja és kibontakoztatja – ennek felismerése azonban csak lassan érvényesül a teológia és az egyház egyes területein.

Az egyház ilyen módon szimbólum-má lehet az emberek előtt, akik azt hiszik, hogy üdvösség nélküli szituációknak ellenére hirdetni kell egy üdvözítő, üdvöt teremtő üzenetet. A tiltakozás jelévé lehet, ha a szabadság hiányának és az elnyomásnak minden formájával szembe fordul – saját kebelén belül is –, a remény jelévé, ha fenntartások nélküli szeretettel és szolidaritással fordul minden ember felé.

Az egyház így a szó legigazibb értelmében ökumenikus közösséggé lenne, amelynek az a dolga, hogy a megígért Isten Országát minden embernek megmutassa – békében, szabadságban és igazságosságban.

Fordította: H. F.

Forrás: Diakonia, 1984/2, 100–103., csekély rövidítéssel, az irodalmi utalások elhagyásával

A szerző tudományos asszisztens az esseni egyetemen, egyháztörténész.